

Ook de mondelinge motivering van de straftoematingsbeslissing laat te wensen over

Darcy Ecoma Verstege & Sigrid van Wingerden

1. Inleiding

De straftoematingsbeslissing van de rechter is voor de verdachte misschien wel het belangrijkste moment van zijn proces. Hier vallen immers de klappen. De sanctie die de rechter aan de verdachte oplegt, komt zowel in het mondelinge als in het schriftelijke vonnis duidelijk tot uitdrukking. Dit geldt echter lang niet altijd voor de *reden* waarom de rechter juist *die* sanctie oplegt.

De rechter valt immers vaak terug op het gebruik van een standaard strafmotivering: bij het opleggen van een straf, strafmaat of strafmodaliteit is gelet op 'de ernst van het feit, de omstandigheden waaronder het feit is begaan en de omstandigheden van de dader'. Hierdoor blijven de beweegredenen van een rechter om een bepaalde straf op te leggen nog steeds uiterst vaag.¹ Waarom de rechter nu bijvoorbeeld voor een gevangenisstraf heeft gekozen van 18 maanden, en niet voor 14 of 20, blijft onduidelijk.

2. Strafmotivering moet beter

Deze praktijk, waarin de strafmotivering onvoldoende inzicht geeft in de beweegredenen van de rechter, wordt onwenselijk bevonden. Daarom wordt sinds 2004 het 'PROject Motiveringsverbetering In Strafvonnissen' (PROMIS) uitgevoerd. In 2007 is PROMIS II afgerond. In het eindrapport hiervan wordt een aanbeveling gedaan voor landelijke invoering van dit project.² Het doel van het project is de rechter tot een betere strafmotivering aan te sporen. De rechter dient genuanceerder aan te geven waarom voor een bepaald soort straf is gekozen en hoe hij tot de hoogte van de straf is gekomen. De kerngedachte hierbij is de *Motivering op Maat*: 'motiveer uitgebreid wat je uitgebreid moet motiveren en motiveer sober als dit mogelijk is'.³ Dit betekent ook dat een motivering soms tot het minimum beperkt kan worden. De gedachte hierachter is: 'indien een vraag niet gesteld wordt, hoeft deze ook niet beantwoord te worden'.⁴ De consequentie van dit alles is dat een motivering in het schriftelijke vonnis doorgaans nog steeds slechts wordt afgedaan

1 J. de Hullu, De strafmotivering, in: G. Knigge (red.), *Leerstukken van strafprocesrecht*, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 229-241.

2 Eindrapport PROMIS II, Project motiveringsverbetering in strafvonnissen, Kernbevindingen, 2007.

3 Eindrapport Pilot PROMIS, Project motiveringsverbetering in strafvonnissen, 26 mei 2005.

4 Y. Buruma, Motiveren: waarom?, in: G. Knigge, e.a. (red.), *Systeem in ontwikkeling*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 71-87.

met een standaardmotivering. Het is nog altijd onduidelijk welke factoren precies hebben meegespeeld bij het bepalen van de straf, strafmaat en strafmodaliteit.

De grote keuzevrijheid van de rechter in combinatie met het belang van de verdachte en van de maatschappij om te weten waarom een bepaalde straf wordt opgelegd, zorgen ervoor dat een goede motivering van de straftoemingsbeslissing van groot belang is. De aandacht voor een goede strafmotivering, bijvoorbeeld door middel van PROMIS, lijkt zich echter te beperken tot de *schriftelijke* motivering. Dit is een belangrijke, maar zeker niet de enige wijze waarop de rechter zijn beweegredenen kenbaar kan maken. Ook middels de *mondelinge* uitspraak tijdens de zitting kan de rechter uiteenzetten hoe hij tot zijn straftoemingsbeslissing is gekomen.

Als voor de verdachte en diens raadsman de reden voor een bepaalde straf duidelijk is geworden middels de mondelinge strafmotivering, is het minder erg dat de rechter zich er in het schriftelijke vonnis met een standaardmotivering van afmaakt. Het doel van de straftoemingsmotivering is dan immers toch gewaarborgd: voor de belanghebbenden is duidelijk geworden waarom de rechter een bepaalde straf heeft opgelegd. Onderzoek naar de mondelinge straftoemingsmotivering is in dit verband dan ook van groot belang.

3. Onderzoek naar de mondelinge strafmotivering

Tot op heden is nog altijd onduidelijk of de rechter bij de uitspraak van het vonnis tijdens de rechtszitting uitgebreider ingaat op de strafmotivering dan in het schriftelijke vonnis. Om inzicht te krijgen in de wijze waarop de rechter zijn straftoemingsbeslissing mondeling motiveert, is daarom een observatieonderzoek uitgevoerd bij 86 zaken van de politierechter te Den Haag.⁵ Tijdens deze observaties ter terechtzitting is gelet op factoren waarvan verwacht wordt dat zij de straftoemingsbeslissing beïnvloeden.

Van welke factoren kan nu verwacht worden dat de rechter ze meeneemt in zijn overweging over de gepaste strafmaat? Uit de standaard strafmotivering die vaak door rechters wordt gebruikt, blijkt dat de rechter rekening houdt met de ernst van het feit, de persoon van de dader en de ernst van de omstandigheden.⁶ Dit wordt echter niet nader gespecificeerd, dus op basis van de standaard strafmotivering kunnen geen concrete straftoemingsfactoren worden afgeleid.

Straftoemingstheorieën

Er kan echter ook naar straftoemingstheorieën worden gekeken om te bepalen op welke factoren tijdens het observatieonderzoek moet worden gelet. Theoretisch gezien is het recidiverisico van de verdachte een belangrijke straftoemingsfactor. Verschillende straftoemingstheorieën wijzen de gevaarlijkheid van de dader aan als een van de factoren die van invloed zijn op de straftoemingsbeslissing van de

5 Dit onderzoek is in de periode februari-juni 2008 in het kader van de Bachelor Criminologie aan de Universiteit Leiden uitgevoerd door Angela Bennett, Harro Damstra, Darcy Ecoma Verstege, Joyce Guiliamse, Leonie Rubrech en Richard Sloots, onder begeleiding van Sigrid van Wingerden.

6 Vergelijk ook de criteria uit artikel 9a Sr voor een schuldverklaring zonder oplegging van straf of maatregel.

rechter. Zo grijpt de rechter volgens de *focal concerns theory of sentencing* bij het nemen van zijn beslissing terug op de volgende drie criteria van *focal concern* (hoofdaandachtspunten):⁷

- 1 mate van verwijtbaarheid van de dader;
- 2 gevaarlijkheid van de dader/bescherming van de maatschappij;
- 3 praktische gevolgen van de beslissing voor organisaties en individuen.

Bij dit laatste punt moet niet alleen gedacht worden aan zaken als celcapaciteit, maar ook aan gevolgen voor het werk of het gezinsleven van de dader.

De rechter houdt bij zijn strafbeslissing rekening met de drie bovenstaande punten, maar hij beschikt in zijn dossier niet over alle gegevens die de kans op recidive, het gevaar voor de maatschappij en de praktische gevolgen van de beslissing exact weergeven. De *focal concerns*-theorie gaat over de wijze waarop de rechter omgaat met dit gebrek aan informatie. De theorie is in de jaren negentig van de vorige eeuw ontwikkeld door Steffensmeier e.a.⁸ Daarbij werd voortgeborduurd op de *bounded rationality-uncertainty avoidance*-theorie van Albonetti.⁹ Als rechters beslissingen moeten nemen terwijl niet alle relevante informatie voorhanden is, ontwikkelen zij volgens Albonetti *'patterned responses'* op basis van de ernst van het delict en het criminele verleden van de dader, aangevuld met stereotiepe beelden van het ras, het geslacht, de leeftijd en de sociale klasse van de dader. Tevens borduurt de theorie voort op de *expectation states approach* van Unnever en Hembroff.¹⁰ Op basis van demografische kenmerken zoals ras, etniciteit, geslacht, leeftijd, sociale klasse en aantrekkelijkheid van de dader dicht de rechter hem bepaalde eigenschappen toe. Dit gebeurt door stereotypering.

De *patterned responses* en de stereotypering uit bovenstaande theorieën worden bij de *focal concerns*-theorie gebruikt om te verklaren hoe de rechter omgaat met de onzekerheid omtrent de drie hoofdaandachtspunten, zoals de kans op recidive van de dader. Als de rechter niet voldoende informatie heeft over het exacte recidivegevaar, schat hij de gevaarlijkheid van de dader in door middel van stereotypering op basis van onder andere ras, geslacht, leeftijd en sociale klasse.¹¹ Op basis van deze straftoemetingstheorie kan dus niet alleen worden verwacht dat de rechter verdachten met een hoog recidiverisico zwaarder bestraft, maar ook dat hij bepaalde kenmerken van de verdachte gebruikt om het recidiverisico in te schatten. Van vele

7 M.S. Crow, *Florida's Evolving Sentencing Policy: An Analysis of the Impact of Sentencing Guidelines Transformations*, Dissertation at the Florida State University School of Criminology and Criminal Justice 2005.

8 D. Steffensmeier, J. Ulmer & J. Kramer, The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male, *Criminology* 1998, 36(4), p. 763-797.

9 A.C. Albonetti, An Integration of Theories To Explain Judicial Discretion, *Social Problems* 1991, 38(2), p. 247-266; Crow, *Florida's Evolving Sentencing Policy: An Analysis of the Impact of Sentencing Guidelines Transformations*.

10 Crow, *Florida's Evolving Sentencing Policy: An Analysis of the Impact of Sentencing Guidelines Transformations*; J.D. Unnever & L.A. Hembroff, The prediction of racial ethnic sentencing disparities – An expectation states approach, *Journal of research in crime and delinquency* 1988, 25(1), p. 53-82.

11 Crow, *Florida's Evolving Sentencing Policy: An Analysis of the Impact of Sentencing Guidelines Transformations*.

daderkenmerken die in verband gebracht kunnen worden met de gevaarlijkheid van de dader kan daarom invloed op de straftoemingsbeslissing worden verwacht. Of de dader een verzorgd uiterlijk heeft, of bijvoorbeeld onder de tatoeages en piercings zit, kan daarom volgens deze theorie de strafbeslissing beïnvloeden, net als de (non-)verbale houding van de verdachte tijdens de zitting.

Eerder straftoemingsonderzoek

Naast straftoemingstheorieën is ook eerder straftoemingsonderzoek bestudeerd om te bepalen op welke factoren er gelet moet worden bij het observatieonderzoek. Amerikaans onderzoek toont aan dat de ernst van het delict en het strafrechtelijk verleden van de verdachte als de twee belangrijkste strafvoorspellers kunnen worden beschouwd.¹² Daarnaast heeft veel onderzoek zich gericht op ras of etniciteit, leeftijd en geslacht van de dader: jonge, zwarte mannen blijken het zwaarst te worden bestraft. Daar moet wel bij opgemerkt worden dat deze factoren de strafmaat niet altijd direct beïnvloeden, maar juist vaak indirect of in interactie met elkaar.¹³

In Nederland zijn slechts enkele straftoemingsonderzoeken verricht. In 1970 onderzocht Oomen welke factoren van invloed zijn op de straftoeming bij valsheid in geschrifte, oplichting, verduistering in dienstbetrekking en verduistering van gelden door een ambtenaar.¹⁴ Hij concludeerde dat zowel de beslissing om een vrijheidsbenemende straf op te leggen als de beslissing over de duur van de vrijheidsbenemende straf afhangt van het strafrechtelijk verleden van de verdachte, de toegebrachte schade, de aanwezigheid van gerechtelijk vooronderzoek en van of de verdachte werk heeft.

Verder is er aan het Criminologisch Instituut te Groningen een aantal onderzoeken verricht naar selectiviteit bij de straftoeming. Zo bleek uit onderzoek van Jongman en Schilt in 1976 naar straftoeming bij diefstal dat recidivisten, mensen uit lagere milieus en werklozen (gegeven eenzelfde soort delict) verhoudingsgewijs zwaarder bestraft worden.¹⁵ Factoren als leeftijd, burgerlijke staat, woonsituatie, alcoholgebruik, en kerkgenootschap van de verdachte bleken er niet toe te doen. Rekening houdend met verschillende delict- en daderkenmerken vonden Van Straelen en Van der Werff in 1977 echter geen noemenswaardig verband tussen de sociale

12 Zie voor een overzicht: M. Zatz, The convergence of race, ethnicity, gender and class on court decisionmaking: looking toward the 21st century, *Policies, Processes, and Decisions of the Criminal Justice System* 2000, 3, p. 503-552.

13 Zie o.a. M. Zatz, The Changing Forms of Racial/Ethnic Biases in Sentencing, *Journal of Research in Crime and Delinquency* 1987, 24(1), p. 69-92; Steffensmeier, Ulmer & Kramer, The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male; C. Spohn & D. Holleran, The imprisonment penalty paid by young, unemployed black and Hispanic male offenders, *Criminology* 2000, 38(1), p. 281-306.

14 C.P.C.M. Oomen, *Voorlopige hechtenis en vrijheidsbenemende straffen. Een poenametrisch onderzoek bij enkele vermogensdelicten* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 1970.

15 R. Jongman & T. Schilt, Gelet op de persoon van de verdachte, *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie* 1976, 6(3), p. 273-287: Het gaat dan met name om verschillen in strafsoort (gevangenisstraf, voorwaardelijke gevangenisstraf of geldboete).

klasse van de verdachte en de beslissing van de rechter.¹⁶ Zij meenden dat de beslissing het meest samenhangt met de waarde van de gestolen of vernielde goederen en of de benadeelde een privépersoon is of niet. Ook Buikhuisen toonde met het onderzoeksbestand van Jongman en Schilt aan dat er bij de straftoemeting geen sprake was van een verschil tussen justitiabelen uit hoge en lage sociale klasse, maar dat de daders uit de hogere klasse lagere straffen kregen omdat zij grotendeels scholier waren. Er was dus geen sprake van een klasse-effect, maar van een scholieren-effect.¹⁷

In navolging van de Groninger selectiviteitsonderzoeken van Jongman e.a. bestudeerde Kannegieter in 1994 de invloed van de sociale positie van de verdachte op strafrechtelijke beslissingen.¹⁸ De aard van het delict en het strafrechtelijk verleden van de verdachte bleken een grote rol te spelen bij de straftoemetingsbeslissing van de rechter. Daarnaast bleek dat alleen van de arbeidspositie van de verdachte kan worden aangetoond dat zij verband houdt met de straftoemeting: werklozen krijgen vaker een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf dan werkenden. Alle andere onderzochte factoren, waaronder leeftijd, burgerlijke staat, woonsituatie, middelengebruik en financiële positie, spelen – na correctie voor de overige straftoemetingsfactoren – geen rol bij de straftoemeting.

Recent is de rol van dader-, slachtoffer- en delictkenmerken bij de bestraffing van moord en doodslag onderzocht door Van Wingerden en Nieuwebeerta.¹⁹ Uit dat onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat geslacht en herkomst van zowel dader als slachtoffer van invloed zijn op de strafbeslissing. Zo worden vrouwen die een man vermoorden minder zwaar bestraft dan mannen die een vrouw vermoorden.

Onderzochte factoren

Op basis van bovengenoemde straftoemetingstheorieën en eerder straftoemetingsonderzoek zijn – naast de ernst van het feit – verschillende factoren afgeleid waarvan verwacht wordt dat zij de straftoemetingsbeslissing van de rechter beïnvloeden. Zo is voor wat betreft de daderkenmerken onder andere gelet op leeftijd, geslacht, afkomst en arbeidspositie van de verdachte. Ook is gelet op zijn strafrechtelijk verleden en zijn recidivekans. Daarnaast is gelet op de verbale houding van de verdachte: spreekt hij netjes en is hij beleefd? Of is hij brutaal? Verder is naar de non-verbale houding gekeken: zit de verdachte onderuitgezaakt? Kijkt hij de rechter aan als hij tegen hem praat? En heeft de verdachte een verzorgd uiterlijk? Ten slotte is gelet op de houding van de verdachte tegenover het delict. Bekent hij het delict?

16 F.W.M. van Straelen & C. van der Werff, Gelet op de ernst van het gepleegde feit, *Tijdschrift voor Criminologie* 1977, 19(1), p. 3-17.

17 W. Buikhuisen, Klassejustitie: gelet op de werkwijze van de onderzoeker, *Tijdschrift voor Criminologie* 1977, 19(3), p. 113-128.

18 G. Kannegieter, *Ongelijkheid in de straftoemeting. De invloed van de sociale positie van de verdachte op strafrechtelijke beslissingen*, (diss.) Groningen: Wolters Noordhoff 1994.

19 S.G.C. van Wingerden & P. Nieuwebeerta, *De vervolging en berechting van moord en doodslag in Nederland (1993-2004)*, Interne NSCR-publicatie, Leiden: NSCR 2006; S.G.C. van Wingerden & P. Nieuwebeerta, Invloeden op de strafmaat, in: P. Nieuwebeerta & G. Leistra, *Dodelijk geweld. Moord en doodslag in Nederland*, Amsterdam: Uitgeverij Balans 2007, p. 166-190.

Betuigt hij spijt? Toont hij sympathie voor het slachtoffer? Is hij bereid de schade van het slachtoffer te vergoeden?

Onderzocht is in hoeverre deze factoren, die de straftoemingsbeslissing van de rechter kunnen beïnvloeden, terugkomen in de mondelinge motivering van de rechter. Als de rechter informeert naar de werk- of gezinssituatie van de verdachte, wordt dan duidelijk wat hij vervolgens met deze informatie doet?

Hierbij moet nog opgemerkt worden dat soms wel verwacht wordt dat bepaalde factoren een rol spelen bij de straftoeming, maar dat niet verwacht wordt dat de rechter dit laat terugkomen in zijn strafmotivering. Het zou namelijk op discriminatie duiden als een rechter in zijn motivering schrijft: 'omdat de verdachte een jonge, allochtone man is, veroordeel ik hem tot een vrijheidsstraf en niet tot een taakstraf'. Bovendien is de werking van veel factoren indirect: jonge, allochtone mannen worden als gevaarlijker beschouwd. Zij worden daarom niet zwaarder bestraft omdat zij jong en allochtoon en man zijn, maar omdat de rechter schat dat zij een hoger recidiverisico hebben.

Een andere opmerking is dat bovengenoemde factoren slechts afgeleid zijn uit empirische en theoretische verwachtingen. Er is niet gekeken naar welke factoren de rechter mee *zou* moeten nemen in een legitiem en rechtvaardig strafsysteem. De reden hiervoor is dat de rechter volgens de wet geheel vrij is bij zijn straftoemingsbeslissing. Bovendien wordt ook veel belang gehecht aan individualisering van straffen. Dat wil zeggen dat de rechter de sanctie zoveel mogelijk toespitst op de omstandigheden van het geval. Welke omstandigheden dan meespelen, wordt aan de betreffende rechter overgelaten. Bovendien kunnen die ook weer verschillen van geval tot geval. Hoewel normering en invulling van de straftoemingsvrijheid van de rechter een zeer interessant onderzoeksobject is, is het niet het doel van dit onderzoek geweest. Uitgangspunt van deze studie is dat de rechter zelf vrij is om te bepalen met welke factoren hij rekening houdt, maar dat het de voorkeur zou verdienen als hij dit laat zien door die factoren in zijn strafmotivering te benoemen. Dit sluit aan bij de constatering van Schoep, dat *verschillen* in straffen als eindresultaat beleidsmatig en in de wetenschap niet langer centraal staan, maar dat de *verantwoording* van de straftoemingsbeslissing op de voorgrond is komen te staan: de aanvaardbaarheid, de aannemelijkheid en de transparantie van de straftoemingsbeslissing.²⁰ Die verantwoording is belangrijker voor de legitimiteit van het strafsysteem dan de straftoemingsbeslissing *an sich*.

4. Resultaten: de mondelinge strafmotivering verduidelijkt weinig

De resultaten van het onderzoek tonen aan dat de rechter slechts weinig van de onderzochte factoren noemt in zijn mondelinge strafmotivering. Bovendien gebeurde dit per factor minder vaak dan verwacht. Dit betekent dat de rechter wel veel informatie inwint over de verdachte, maar dat onduidelijk blijft wat hij met deze informatie doet. Wat maakt het voor de straf uit of iemand bijvoorbeeld een baan heeft of niet? Hieronder wordt voor enkele factoren besproken welke rol zij

20 G.K. Schoep, *Straftoemingsrecht en strafvorming*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2008, p. 12-13.

speelden tijdens de zitting en in hoeverre de rechter hierop terugkomt in zijn mondelinge strafmotivering.

Werk

Een voorbeeld van een factor die veel minder vaak dan verwacht door de rechter wordt aangehaald in zijn strafmotivering is de arbeidssituatie van de verdachte, een factor waarvan zeker invloed verwacht werd. Of de verdachte werkloos was of een baan had, kwam in alle 86 geobserveerde strafzaken tijdens de zitting ter sprake. Slechts in 17 zaken kwam de rechter er ook op terug in zijn mondelinge motivering van de straftoematingsbeslissing. In deze gevallen gaat het veelal om de financiële positie van de verdachte in verband met een eventuele geldboete. Daarnaast werd vaak genoemd dat een vrijheidsstraf of een taakstraf niet goed te combineren is met de betaalde baan van de verdachte. Voor een aantal rechters was dit een reden om deze verdachten dan ook een geldboete op te leggen. Een voorbeeld hiervan is beschreven in casus 1.

Casus 1

De verdachte heeft een kopstoot gegeven bij het uitgaan in een discotheek. In het verloop van het proces wordt door de politierechter gevraagd hoe de verdachte aan zijn inkomen komt. De verdachte antwoordt dat hij assistent-accountant is.

De officier van justitie eist vanwege de ernst van het feit een werkstraf van 35 uur in combinatie met 150 euro schadevergoeding voor de benadeelde partij. Wel is er rekening gehouden met het feit dat de verdachte geen andere delicten heeft gepleegd in het verleden.

De politierechter legt bij zijn vonnis een andere straf op dan door de officier van justitie is geëist. De verdachte krijgt een boete van 450 euro in combinatie met een schadevergoeding van 150 euro voor de benadeelde partij. De afwijking van de eis wordt gemotiveerd met de reden dat: ‘de verdachte een zeer goede baan heeft en het daarom niet verstandig is om de verdachte een werkstraf te geven. Het is belangrijker dat de verdachte kan blijven doorgaan met zijn werk om op die manier te voorkomen dat de verdachte in de toekomst meer strafbare feiten gaat plegen.’

Ook kan de rechter bij het al dan niet opleggen van een voorwaardelijke straf rekening houden met de arbeidspositie van de verdachte, zoals blijkt uit de volgende uitspraak: ‘aangezien de voorwaardelijke straf nog niet ten uitvoer wordt gelegd, krijgt u geen problemen op uw werk.’

Recidivekans

Niet alleen de werksituatie wordt weinig genoemd in het mondelinge vonnis, ook de recidivekans van de verdachte wordt amper door de rechter geëxpliciteerd in het mondelinge vonnis. Hoewel de recidivekans in 14 van 86 zaken bij de behandeling ter zitting ter sprake kwam, werd zij door de rechter slechts in 8 van die 14 zaken genoemd bij de mondelinge motivering van de straftoematingsbeslissing. In die

gevallen ging het voornamelijk om verdachten met een hoge recidivekans. Een voorbeeld hiervan is casus 2.

Casus 2

Een vrouw staat terecht voor bedreiging en mishandeling van een vrouw. Ze heeft het slachtoffer met de dood bedreigd en haar aan de haren gesleurd. Ze bekent dit, maar vindt zichzelf het slachtoffer omdat haar man haar met de betreffende vrouw heeft bedrogen. Ze is hier zeer emotioneel onder en huilt tijdens de rechtzitting. Ook is ze heel boos op het slachtoffer. Hulp heeft ze bij een psycholoog gezocht maar ze zit er nog steeds erg mee.

De rechter acht het feit bewezen en geeft haar een voorwaardelijke boete van 500 euro met een proeftijd van twee jaar. In zijn strafmotivering legt de rechter dit uit: 'de verdachte is op dit moment meer gebaat bij een waarschuwing dan een straf. Dit omdat het gebeurde nog hoog zit bij de verdachte en ik de kans groot acht dat de verdachte het nog eens zal doen als ze het slachtoffer weer tegenkomt.' De rechter vindt dat een voorwaardelijke geldboete zo kan helpen om te zorgen dat de vrouw niet in herhaling valt.

Houding van de verdachte

Voor de overige factoren geldt voornamelijk dat, zelfs al leken deze tijdens de zitting een belangrijke rol te spelen – en werden deze soms zelfs als zodanig benoemd –, dan nog werden zij door de rechter niet in de mondelinge motivering aangehaald. Dat veel van de factoren doorgaans wel een rol spelen, maar niet in de motivatie zijn terug te vinden, wordt door een rechter bevestigd in een vraaggesprek: 'De verdachte probeert zich tijdens de zitting zo goed mogelijk voor te doen. En dat beïnvloedt mijn visie op hem ook. Je laat je gevoel meespelen en je kunt bijvoorbeeld zien of het iets met iemand doet, of dat het hem niks interesseert. Je kunt sympathie krijgen wanneer iemand oprecht spijt betuigt, of laat zien dat hij zich wil beteren. Wanneer iemand dus gemotiveerd is en zich van zijn beste kant laat zien, dan speelt dat mee bij de straftoematingsbeslissing. Maar het tegenovergestelde geldt ook. Wanneer een verdachte ongeïnteresseerd overkomt dan werkt dat niet bevorderend voor diegene.'

De factoren die de rechter hier benoemt, zoals het betuigen van spijt, vallen in dit onderzoek onder de verbale houding van de verdachte. Uit de observaties bleek dat de verbale houding van de verdachte overduidelijk een rol speelt tijdens de zitting, maar dat dit niet naar voren komt in de strafmotivering. Een slechte verbale houding zal bij een enkele rechter misschien irritatie opwekken, maar het zal zelden expliciet door de rechter worden benoemd bij zijn strafmotivering. Een voorbeeld hiervan is beschreven in casus 3.

Casus 3

Een man staat terecht voor het belagen (stalken) van zijn ex-vrouw. De verdachte haalt tijdens de zitting herhaaldelijk aan hoe gek hij op zijn ex-vrouw is en dat hij bovendien graag wil dat hij vrienden met haar kan blijven. Hij geeft

vaak aan dat hij heel gevoelig is en dat hij haar heel erg mist. Dit wordt nog eens ondersteund door het feit dat hij het grootste deel van de zitting met een huilerige stem spreekt en blijft benadrukken dat hij niet snapt wat hij fout doet. Volgens eigen zeggen valt hij haar namelijk niet lastig, maar wil hij gewoon graag vrienden zijn: 'Ik mag haar toch wel bellen voor een etentje, gewoon als vrienden?'

De rechter laat hem herhaaldelijk blijken dat wat hij gedaan heeft geen normale vorm van aandacht vragen is, maar dat het gaat om belaging: 'U respecteert de privacy van uw ex-vrouw niet en zij ervaart uw gedrag als hinderlijk en wil dat u stopt, wat u niet lijkt te begrijpen.' De verdachte snapt dit niet en praat bovendien voortdurend door de rechter heen over zichzelf en zijn gevoeligheid. Ook als de officier van justitie aan het woord is, praat hij erdoorheen en blijft hij zeggen dat hij het niet zo bedoeld heeft. De rechter vraagt een paar keer of de verdachte zijn mond wil houden als anderen aan het woord zijn, maar de verdachte blijft anderen onderbreken. Uiteindelijk drijft hij de rechter tot het uiterste en wordt deze boos. De rechter benadrukt nogmaals dat de verdachte toch echt stil dient te zijn als anderen aan het woord zijn: 'Dit getuigt niet van respect noch naar de rechter, noch naar de officier van justitie.'

De officier eist een zware straf, omdat niet blijkt dat de verdachte begrepen heeft dat hij dit niet mag doen en er hoogstwaarschijnlijk ook mee door zal gaan. De rechter gaat hierin mee. Hij spreekt de verdachte zeer vermanend toe en wijst erop dat deze er niets van gesnapt heeft.

Uit de houding van de rechter bleek duidelijk dat deze boos was over het verbale gedrag van de verdachte en dit zal dan ook meegewogen hebben bij het oordeel om met de eis van de officier mee te gaan. Bij de strafmotivering zegt de rechter hier echter niks over.

Naast de verbale is ook de non-verbale houding van de verdachte een factor die, hoewel soms expliciet een rol spelend tijdens de zitting, niet terug te vinden is in de mondelinge motivering van de straftoemingsbeslissing. Een voorbeeld hiervan is een zaak waarin het ging om een verdachte met psychische problemen. Tijdens zijn motivering rept de rechter met geen woord over de houding van de verdachte ter zitting en maakt hij zich er met een standaard strafmotivering van af. Maar zodra de verdachte de zaal had verlaten, biecht hij aan de onderzoekers op: 'Hij zat daar volkomen uitdrukingsloos, ik werd er eng van.' Het is moeilijk voor te stellen dat de rechter een dergelijke emotie niet mee laat wegen bij zijn straftoemingsbeslissing. Desondanks wordt er bij de strafmotivering niks over gezegd.

Soms komt de non-verbale houding wel terug in de motivering (zie casus 4). Bijzonder hieraan is dat de rechter wel aan de non-verbale houding van de verdachte refereert in zijn mondelinge vonnis, maar dat hij daarbij expliciet vermeldt dat dit geen invloed heeft gehad op de strafmaat.

Casus 4

Een man en een vrouw staan samen terecht voor een winkeldiefstal in vereniging. Tijdens de zitting blijkt dat deze twee sterk tot elkaar aangetrokken zijn

en dat zij elkaar vanwege het voorarrest enige tijd hebben moeten missen. Zodra ze elkaar zien, hebben zij meer aandacht voor elkaar dan voor de rechter en giehelen ze onderling. Vooral als de zaak wordt beschreven, vinden beide verdachten het heel grappig.

Als de rechtszaak voortduurt, begint de vrouwelijke verdachte zich te vervelen en draait ze zich om naar het publiek. In het publiek bevinden zich nogal wat bekenden van de vrouwelijke verdachte en zij lacht en seint voortdurend met hen.

Aan de rechter is duidelijk te zien dat hij zich ergert: hij slaakt een paar diepe zuchten bij het zien van de omgedraaide vrouw. Hij spreekt dit niet uit totdat hij bij de motivering van zijn straf komt. De rechter: 'Ik zal mijn straf er niet van af laten hangen, maar het lacherige gedrag van de verdachten is ongehoord en onbeschoft; het getuigt van desinteresse.'

De vraag rijst of de rechter het onbeschofte gedrag van de verdachte echt niet mee laat spelen bij zijn straftoemingsbeslissing. Het is moeilijk voor te stellen dat dergelijke irritaties niet onbewust de straftoemingsbeslissing van de rechter beïnvloeden.

5. Conclusie

Duidelijkheid over de beweegredenen van de rechter om een bepaalde straf op te leggen is van groot belang. Niet alleen voor de verdachte, maar ook voor de rechts-eenheid en rechtszekerheid. Goede uitleg van de straftoemingsbeslissing kan immers verschillen in straftoeming legitimeren. Er is dan ook veel aandacht voor verbetering van de strafmotivering door rechters. Deze aandacht gaat echter voornamelijk uit naar de schriftelijke motivering. Aan de kwaliteit van de *mondelijke* motivering wordt grotendeels voorbijgegaan.

In deze studie is onderzocht hoe het met de kwaliteit van de mondelinge motivering van de straftoemingsbeslissing gesteld is. Zou het zo kunnen zijn dat de rechter zich in zijn schriftelijke vonnis dan wel beperkt tot een standaard strafmotivering, maar dat hij bij de *mondelijke* uitspraak op de zitting wel degelijk een uitgebreidere toelichting geeft op zijn keuze voor een specifieke straf?

Om dit te onderzoeken zijn 86 strafzaken van de politierechter in Den Haag bijgevoerd. Door middel van observaties werd bestudeerd welke factoren een rol speelden tijdens de zitting, en welke factoren de rechter terug laat komen in de mondelinge motivering van zijn straftoemingsbeslissing.

Factoren waarvan werd verwacht dat zij invloed hebben op de strafmaat, zoals geslacht, leeftijd, werksituatie, strafrechtelijk verleden en recidiverisico van de verdachte, bleken vaak wel besproken te worden bij de behandeling van de zaak. Desondanks bleken zij niet terug te komen in de mondelinge motivering van de rechter. Factoren die wel terugkwamen in de strafmotivering, zoals werksituatie en recidivekans, bleken veel minder vaak in de strafmotivering genoemd te worden dan verwacht (respectievelijk in 17 en 8 van de 86 strafzaken). De rechter informeert dus vaak wel naar de gezinssituatie van de verdachte, naar hoe het op school gaat,

of naar eerdere strafrechtelijke veroordelingen, maar wat de rechter nu uiteindelijk met deze informatie doet, blijft onbekend.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat niet alleen de motivering in het schriftelijke vonnis te weinig duidelijkheid verschaft over de precieze beweegredenen om een bepaalde straf op te leggen, ook de mondelinge strafmotivering schiet tekort: het blijft voor de verdachte onduidelijk waarom de rechter nu precies tot die specifieke straf heeft besloten. Hoe is de rechter nu precies tot deze strafbeslissing gekomen, en waarom niet tot een hogere of lagere straf?

De aandacht voor verbeteringen van strafmotiveringen van rechters zou zich daarom niet alleen op de schriftelijke motivering, maar ook meer op de mondelinge motivering van de straftoemingsbeslissing moeten richten. Een betere verantwoording van de invulling van de ruime straftoemingsvrijheid van de rechter komt de legitimiteit van het strafstelsel immers ten goede.